

Динамика на младежките ритуали на преход от края на XX и началото на XXI век.

*Илиана Страхилова, магистър
катедра „Етнология“,*

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Настоящата публикация е част от по-мощно изследване, свързано с абитуриентския бал в района на област Перник в края на XX и началото на XXI век. Събитията около завършването на училище и промените, които се случват в живота на зрелостниците обуславят един цялостен обреден комплекс, анализът на чиито компоненти обрисова картината на конкретното явление и на неговата роля в съвременния всекидневен живот на изследвания район. Акцентът в проучването не пада толкова върху теорията за ритуалите на преход, колкото върху динамиката и промените при празнуването на събитието. Причината за това е защитената през 2008 г. дипломна работа от Славка Каракушева, на тема „Абитуриентският бал в България като съвременен ритуал на преход“ при катедра „История и теория на културата“, Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, която засяга основно темата около ритуалите на преход. Темата е изключително обширна, затова е нужно да се регистрират и анализират възможно най-много аспекти и специфики на комплекса от обредни действия. М. Беновска проследява някои остатъци от традиционни практики свързани с абитуриентския бал. Например „водата като символ на успешното действие, цветята, трапезата, мотивирана от представата, че съвместното обредно хранене ще донесе здраве и успех на индивида“ (Беновска 2001: 322). Цвета Тодорова посочва, че „абитуриентските тържества са конкретна форма на празнична обредност със социална зрелищно-развлекателна комуникативна функция и светски характер. Този вид празничност, свързан с училищната институция, се утвърждава като традиция в българския обществен и семеен бит още през Възраждането и постепенно се модернизират във времето, за да се превърне в празнично явление с общонационално разпространение и значимост на съвременния етап.“ (Тодорова 1998: 117). Абитуриентските балове имат и своята публична перспектива: „Обичаен елемент от градския майски пейзаж, те всяка година представляват празнично украсените и с надуты клаксони коли, които обикалят градските улици с подадени от прозорците и скандиращи от 1 до 12, момчета и момичета. Те привличат не само погледите на

случайните минувачи. Към тях се проявява силен медиен интерес, стават неизменна част от новинарските емисии, отбелязвани са като „събития на деня“ (Станоев 2015).

Също така статията ще обърне внимание и на икономическото развитие на град Перник. Този елемент в изследването е важен, защото спомага за разбирането на социалното положение и нагласите на жителите, както и за динамичната промяна на идеите за „престижно училище“ в края на ХХ и началото на ХХІ век.

През социалистическия период Перник отбелязва своя икономически и културен подем. Бурното развитие на града в тези години увеличава престижа му спрямо другите градове в областта. Това се вижда ясно в изказване на Тодор Живков, който дава висока оценка на дейността на пернишката работническа класа: „Град Перник е бил, е и ще бъде несъкрушима крепост на Българската комунистическа партия, на революционното работническо движение, на комунизма...“ (Велчев, Панайотов 1986: 45). От изведените до тук данни се вижда, че Перник освен, че се обособява като административен и икономически център на областта, се оформя и като пример за образцов, социалистически град. Най-големите и влиятелни предприятия в града са свързани с тежката и хранително-вкусовата промишленост и минното дело. По-голямата част от населението осъществява своето професионално развитие именно в тези сектори и поради тази причина повечето училища в областта са с такава насоченост. „Миньорският град“ се оформя като населено място, чието население принадлежи основно към работническата класа. И тук се появява един съществен въпрос. Дали в съвремеността подобно заключение все още е актуално или в градското пространство са настъпили съществени промени? Логично е, че както се променя политическата и икономическа система в страната, така настъпват и съществени изменения и в област Перник. По същия начин стои и въпросът със социалното положение на жителите в областта. Тук ще дадем пример със завод „Пектин“, който до 1997 г. (когато е приватизиран) произвежда конфитюри, желета, компоти, сладка, пулпове, шипково брашно и люспи, сушени плодове и др. След 1956 г. продукцията на сушени плодове и пектин е в основата на производството в завода. От 1960 г. влиза в действие цехът за пастьоризирани ябълкови сокове, а по-късно започва и производството на ракия. В края на 90-те години обаче заводът спира да функционира. По този начин хората, заемали длъжности там, вече не са част от този сектор в града, тъй като чрез закриването на завода този отрасъл спира или поне намалява своята производителност. От тук следва че училищата, които подготвят кадри в тази сфера стават по-малко атрактивни и желани, поради невъзможността за реализация в конкретната област.

След 1989 г. политическата ситуация в България се изменя драстично, което води със себе си промени и размествания както в социален, така и в културен план. „Преструктурирането на икономиката води до ликвидиране на цели клонове от промишлеността, както и на почти цялата местна промишленост, създадена в предишните десетилетия главно по регионални и социални причини, но неспособна да издържи на свободната конкуренция. Тези преобразувания лишават милиони хора от социална сигурност, от работни места, от ясни перспективи за бъдещето на каквито са свикнали при патерналистичната система на държавния социализъм“ (Калинова, Баева 2010: 389). В годините на прехода голяма част от предприятията в Перник са приватизирани и по този начин започва да се развива и частният сектор. Разбира се, все още съществуват някои от предприятията, но под друго име. Например бившият завод „Ленин“ сега е преименуван на „Стомана-Индъстри“ АД, заводът за електрожени „Кракра“ днес фигурира под името „АСФ Холдинг“. В настоящия момент продукцията вече не е свързана толкова с тежката промишленост, а по-скоро може да се приеме като съвкупност от фирми, които се развиват в различни сектори като проектиране и изграждане на енергийни обекти, извършване на ремонтни дейности по ел. уредби и инсталации, високо и ниско напрежение, комплексно проектиране и изграждане на луксозни жилищни и обществени сгради, строително-монтажни ремонтни дейности, търговска дейност с отпадъци от черни и цветни метали, излезли от употреба моторни превозни средства и излезло от употреба електронно и електрическо оборудване и др. Данни на Националния Статистически институт разкриват, че икономическото равнище на Перник, съпоставено с останалите региони в национален мащаб, може да се характеризира като средно за страната.

След като беше обърнато внимание не просто на икономическото развитие на града, а и на икономическото развитие и социалното ниво на гражданите на Перник, трябва да се пристъпи и към празничната система на града. Според Веселин Хаджиниколов социалистическата празнично обредна система се развива и утвърждава след Априлския пленум на ЦК на БКП през 1956 г. „Като всяка празнично обредна система, социалистическата празнично обредна система е част от цялостния културен живот на обществото... В същото време празниците и обредите са част от бита на хората, който обхваща тяхната непроектна и непрофесионална сфера на живот, в която човек задоволява своите материални и духовни потребности.“ (Хаджиниколов 1984: 8). По-нататък в статията се разкрива и идеята, че съществена част от празнуването е свързана и с наличието на материални съоръжения като „клубове,

обредни домове и комплекси, трибуни“ (Хаджиниколов 1984: 9) и че доста често определените случаи изискват и специални дрехи, общо хранене, съвместни процесии, манифестации, игри и т.н. Ученият се опира и на идеята на Иван Хаджийски за южнославянската задруга, като по този начин аргументира „склонността на българина към масови семейни тържества и веселия, която довежда до „вдигане“ на големи сватби, до устройване на многолюдни изпращания на новобранци в казармата и т.н.“ (Хаджиниколов 1984: 14).

Относно празничната система Тодор Ив. Живков предлага своеобразно тяхна категоризация в културата. Условно той разделя празниците в три групи. Първата се основава на „българската фолклорна празнично-обредна култура“ (Живков 1984: 23), където попадат традиционните семейни и календарни празници. Втората група, която той обособява, е свързана с религиозните празнично-обредни традиции, като уточнява, че тези празници често имат локални прояви и се възприемат от различни групи в обществото по различно време. Третата група, всъщност, е най-важна за настоящата разработка. Според Т. Ив. Живков тя включва „новата светска празничност и обредност, която можем да свържем с появата на новия тип градска култура през Възраждането и с онези промени в социално груповата структура на обществото, които се определят от развитието на българската нация и на българската държава. Това е една динамична празнично-обредна традиция, чието начало се поставя с празнуването на Деня на братята Кирил и Методий и която по-късно е съсредоточие на сложни класови борби и противоречия.“ (Живков 1984: 24).

Настоящото изследване, няма да обръща специално внимание на семейните празници, каквито са сватбите и изпращанията на новобранци, а по-скоро за тези, които провокират и събират общността. Сред основните празници за жителите на Перник е „Ден на града“, който се чества на 19 октомври. На този ден общината организира празнична програма за жителите. Най-често те вземат участие в празненствата с мотива „*слизам по центъра да видя какво се случва с празника на града*“. Празнуването на Нова година също е едно от забележителните събития, което събира гражданите на едно място. Заглавието на статия от 01.01.2017 г. в местната електронна медия zapernik.com гласи: „Десетки перничани посрещнаха новата 2017 година на площад „Кракра“. По-нататък се описва как празненството е протекло с фойерверки и, че въпреки мразовитата новогодишна нощ на централния площад „Кракра“ да се стекат десетки хора, които са станали съпричастни на общоградското веселие. Празненствата в новогодишната нощ трудно могат да се сравняват с числеността на посетителите по

време на вече ежегодния маскарден фестивал „Сурва“, които се провежда в центъра на града. Освен традиционните дефилета на маскирани, общината подсигурява и празнична програма при откриването и закриването на фестивала. Основна причина „Сурва“ да бъде едно от най-мащабните събития в града е това, че фестивалът привлича хиляди туристи, които идват да наблюдават маскарадната процесия. Разрастването на това събитие е провокирано и от влизането на „Сурва“ в Представителния списък на ЮНЕСКО за нематериално културно наследство през 2015 г.

Сред най-посещаваните празници от жителите на Перник са и тържествата, свързани с абитуриентските балове. Обикновено шествието на абитуриентите в града продължава цяла седмица. Зрелостниците от всички училища от областта, които изпращат випуск в конкретната година, се събират на едно и също място и по този начин празненството им става достояние на цялата общност. Посещаемостта на това събитие е в пъти по-голяма отколкото на празненствата в новогодишната нощ. Един от показателите за засиления интерес от страна на гражданите на Перник към тържествата на абитуриентите е и броят на преглежданията на новините, свързани с баловете. Така например, новина за новогодишната нощ, която има малко над 100 преглеждания в сайта на местната медия, може да бъде сравнена с новина, свързана с първия ден от седмицата на баловете, която има над 320 прочитания. Интересното при това явление е как едно такова събитие може да се превърне и в празник за общността. По-нататък ще бъдат проследени мотивите, които масово провокират жителите на града да наблюдават протичането на абитуриентските балове и по-този начин непряко да бъдат съучастници в празненството. Ще бъде направен опит и да се проследи връзката зрител-абитуриент, както и да се открият различните групи наблюдатели.

Икономическите и исторически предпоставки влияят и на спецификите на културата на всяко едно общество. Проследяването на икономическото развитие не само показва промяната в нагласите на общността спрямо образователната система, но и трансформацията на идеята за престижност и професионално развитие. Закриването на повечето държавни предприятия налага и промяната в кариерното развитие на жителите, защото голяма част от предлаганите специалности в професионалните гимназии вече не носят такова възможност за личното развитие и израстването в социален план в града. Именно поради тази причина едно от най-елитните училища в Перник - ПТГ „Юрий Гагарин“ губи своя престиж и постепенно това води до закриването му през 2015 г. Приемането на България в Европейския съюз през 2007 г. и възможността за свободно пътуване, обуславят и преориентацията към усвояване на

чужди езици. Така най-желаните училища в града стават езиковите гимназии, които подготвят своите възпитаници именно в тази насока.

Както вече беше споменато, по време на абитуриентската седмица голяма част от жителите на града се събират, за да наблюдават зрелостниците и тяхната абитуриентска вечер. Обикновено, когато започне учебната година започват да пристигат различни предложения от ресторанти, които приканват зрелостниците да празнуват своя бал именно в тяхното заведение. След 1989 г. се забелязва една тенденция, при която различните випуски избират да направят своя бал на място далеч от града, в който са учили. *„На нашата абитуриентска, понеже ние сме випуск '89 и общо взето бяхме последните по време на социализма, спазвахме определени правила. Нашият техникум беше в Трън и си беше задължително балът да ни бъде в Трън. После вече нещата станаха по-свободни и започнаха да обикалят абитуриентите насам-натам.“*¹ Само една година по-късно се очертава тенденцията всеки един клас да избира различни места за своя бал. От разкази на информатори се очертават две основни направления при избора на друг град, където да празнуват своята абитуриентска вечер. *„Ние като випуск 1990 г., а пък и от елитно училище, имахме някакъв порив за бунт и не искахме да се свързваме с предишния строй. Затова класът решихме да нямаме абитуриентски бал, а да отидем на екскурзия в Унгария и Германия. Така имахме самочувствието, че сме много различни и сме новатори. А и още повече до преди една година беше немислимо всеки да може да излезе навън, затова и решихме да си вложим парите в екскурзия“*² Това, разбира се, е един частен случай, на отказали се от бала. След края на 90-те години на ХХ в. редица зрелостници започват да съчетават абитуриентската вечер с екскурзия, която е няколко дни след бала. Това явление се обособява като „втора абитуриентска вечер“, която най-често се осъществява в чужбина или по българското Черноморие.

През цялото десетилетие след 1989 г. празненствата се провеждат най-често са или в столицата, или в провинцията. На базата направените интервютата, може да обобщим, че основни места, които се избират от зрелостниците за тяхната специална вечер са Боровец, Пампорово или Пловдив: *„Едните ходиха в Пловдив, другите в Пампорово, на Варна имаше, ама тогава стана нещастен случай и спреха да ги водят на Слънчев бряг, после години след това пак почнаха. Ние ходихме на Пампорово после.*

¹ Ц. С - собственик на частен бизнес, випуск 1989 г., чиято дъщеря е била абитуриентка през 2011 г. от ГПЧЕ „Симеон Радев

² Д. М - счетоводител, възпитаничка на ПГИ Перник, випуск 1990 г.

По морето не си спомням кой да беше. Или на Боровец се ходеше, най-често, или Пампорово. Тогава ние, 1996 г., кои бяхме там? Езиквата си спомням беа на Боровец. Тука Първа гимназия и те беа на Боровец, повечето абитуриентски там се правеха. Некои беа за 3 вечери там. Некои беа за 2, имаше и за една вечер само.“³

„В петък си спомням с коли отидохме до Боровец. Петък, събота и неделя... спахме там и у неделя си тръгнахме от Боровец. Всички го правеха така и ние така го правихме. Ние от Техникума по Енергетика „Н.Й Вапцаров“ и Прашното от Радомир се изнесохме в Боровец всичките и включително гимназията в Радомир. И трите училища бяхме в Боровец“⁴ Както се вижда от разказите до тук, тенденцията за празнуване в Боровец е била силно застъпена. По този начин не се получава разделяне на първа и втора абитуриентска вечер, както се случва през последното десетилетие. При случаите, когато е избран ресторант в София често празнуването се ограничава само до една вечер, а възможността за екскурзия отпада: *„Тука в Перник нямаше абитуриентска. „Струма“ тогава не работеше и всичките тея випуски - '95-'96-'97-ма, може би до '99-та не празнуваха в Перник. Всичките ходеха на друго место- по Боровец, Пампорово, ние бяхме в Новотел „Европа“ в София. Всичките ходихме с коли, а ни прибираха с автобус, то си беше организирано“⁵*. Ситуацията с избор на място за празнуване в Брезник до 2000 г. е по-различна. Информаторите свидетелстват, че зрелостниците от двете училища празнуват своя бал в местен ресторант. Абитуриентите от град Трън, които до 1989 г. са били задължени да празнуват в същия град, където е било училището им, също се придържат към втория модел за избор на място и най-често избират ресторанти в София: *„Аз бях випуск 1992 г. от ТСА „Владо Тричков“ и ние отидохме в хотел „Родина“. Мен трябваше да ме кара лелинчо ми, обаче закъсна и аз изпуснах всичките тия парлами, които се случват. Нито имам снимки с курса, нито са ме видели как изглеждам. Ние първо се събирахме на площада в Трън и от там тръгнаше целия конвой към София. Аз обаче, нали закъснах, и затова отидох направо в София. Ние там бяхме събрани групи от всякъде, бяхме нашият клас, имаше от София, от други училища, май и от Перник имаше абитуриенти. После се прибирахме с рейсове от София. „Родина“ май беше около „Пирогов“ и там сутрин си минават с автобуси към Перник и ние всички си се качихме на*

³ Й. Г- шивачка, възпитаничка на Спортно училище „Олимпиаец“, випуск 1996 г.

⁴ М. М - електротехник, възпитаник на ПТГ „Н. Вапцаров“ гр, Радомир, випуск 1995 г.

⁵ И. И - автомонтъор, възпитаник на СПТУ „Н. Вапцаров“, гр. Перник, випуск 1997 г.

*междуградския транспорт и се прибрахме после към Брезник*⁶ От тези разкази може да се направи извод, че нито един от компонентите на абитуриентския бал не може да се приеме за константа. Дори и изборът на място през 90-те години на ХХ в. е имал няколко съществени вариации. Този ритуал е изключително динамичен. Интересен момент е, че през 2004 г. се появява официална забрана за празнуване на абитуриентската вечер извън областта: *„Ние през 2004 г. бяхме първият випуск, който беше задължен да празнува в ресторант „Струма“ в Перник. Малко преди това беше станал инцидентът с учениците в река Лим и тогава ни забраниха да излизаме навън. Вече после имаше вариант за втора абитуриентска вечер и няколко човека от класа отидоха в Кушадъс.*⁷ При теренно проучване в гр. Вършец през януари месец 2017 г. излезе същата информация. Жена, която работи в местната гимназия заяви, че до преди 04.04.2004 г., когато се случва инцидентът с българските ученици в р. Лим, е било обичайна практика абитуриентите да излизат извън града и областта, но след този случай, за известен период от време, баловете се провеждат в рамките на града.

От 2004 г. насам в гр. Перник започва да се наблюдава масовизация на събитията около абитуриентския бал, когато всички випуски от областта се събират в х-л „Струма“. Именно от тук произтича интересът на местните към събитието, като по този начин в последните години празнуването на абитуриентите започва да се превръща в зрелищно събитие за самата общност и жителите на града. Въпреки че се избира официален фотограф на събитието през последните 6 години се забелязва и една любопитна тенденция. Пред самия ресторант стоят и чакат фотографи от почти всички фото студия в града и снимат всеки абитуриент. По-късно може да се отиде до някое от студията и да се прегледа каталог, в който са събрани всички снимки от абитуриентските вечери и ако зрелостникът или родителите му желаят, могат да закупят снимката: *„Спомням си през 2011 г. като видях в „Кониката“ на колко снимки я има дъщеря ми и пръснах толкова много пари, за да взема всяка една снимка, че да имам спомен от събитието*⁸ Всеобщата тържественост и превръщането на събитието в обществен празник води до необходимостта от налагането на определени правила от страна на градската управа. Във времето преди седмицата на абитуриентските балове започват да се предприемат различни мерки за сигурност поради мащабността на мероприятиято. През 2016 г. се провежда среща между ръководството на Областна

⁶ Д. С - общински служител, възпитаник на ТСА „Владо Тричков“, випуск 1992 г.

⁷ М. И - продавач-консултант, възпитаничка на ПТГ „Мария Кюри“, випуск 2004 г.

⁸ Ц. С- собственик на частен бизнес, випуск 1989 г., чиято дъщеря е била абитуриентка през 2011г. от ГПЧЕ „Симеон Радев“

дирекция, директорите на училищата и Регионалния инспекторат по образованието. В организацията по опазването на реда се включват районните полицейски управления в областта. Служителите на реда се задължават да дават дежурства около училищата, маршрутите по придвижването на абитуриентите и местата на баловете и тържествата. Също се правят и предварителни проверки на ресторантите, клубовете и дискотеките, относно пропускателния режим през седмицата с абитуриентски балове. Това е и моментът, когато се засилва контролът по отношение на огнестрелните оръжия и пиротехнически средства на обществени места. Създадена е организация за безопасността и сигурността на движението по пътищата от региона. Активният превантивен контрол е насочен към организираното придвижване на абитуриенти и придружаващите ги преди и след приключване на баловете в нощните часове. Също през 2016 г. се появява иновация в контрола, като са въведени видеокамери за документиране на събитията в дворовете на училищата. Всички заведения подлежат на проверка от експерти на Регионална дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“ - Перник. Тези мерки може би изглеждат адекватни и биха били сметени за задължителна регулация, но преди периода по масовизацията на събитието и отварянето му към общността, организацията на баловете е протичала самосиндикално, като често срещани са случаите, когато зрелостниците сами са се занимавали с въпросите, свързани с подготовката на бала. През 90-те години на XX в., когато общността не е била така обвързана с празника на зрелостниците, институциите на са били ангажирани с осигуряването на регулации, които да спомагат за по-лесното протичане на цялостното събитието. В началото на XXI в. ситуацията се променя и седмицата около абитуриентските балове започва да добива вид на празнична програма. Дни преди началото на шествията на абитуриентите в местната електронна медия излиза график, който посочва в кой ден определените училища имат бал. Благодарение на тази информация зрителите добиват представа какво да очакват през тази натоварена седмица.

Друг важен момент, преди дните в които има балове е реорганизацията на движението в града. Тъй като ресторант „Струма“, където по традиция празнуват всички абитуриенти, се намира в центъра на града в този кратък период от годината се затварят три от главните улици в града между 17:00 и 20:00 ч., за да може цялото шествие от автомобили да протече безпроблемно и зрителите да наблюдават спокойно събитието. Освен това около ресторанта се поставят и метални заграждения, като по този начин се обособява една своеобразна сцена, където зрелостниците дефилират

преди да влязат в ресторанта. Така се постига сигурността на абитуриентите, но и в същото време се осигурява и по-добра видимост за желаещите да наблюдават празника.

Самият ресторант също полага усилия да допринесе за организацията на събитието. Например от 2011 г. насам пред входа на ресторанта започва да се поставя и червен килим. С. Станфил, главен уредник на “Victoria and Albert Museum” в интервю за BBC обяснява символиката и промяната на значението на червения килим. Според нея, аленият цвят е бил труден за постигане, следователно е бил и доста скъп, затова се превръща в символ на царственост и престиж. По този начин и със символичното поставяне на червен килим пред ресторант „Струма“ се внушава идеята за значимост и елитност на събитието и на самите участници. При наблюдение на абитуриентските балове през 2017 г. се открие и още един символ. От тази година, пред входа на ресторанта се поставя и арка, направена от червени балони, която да допринесе още повече към усещането за празничност и триумфалност.

Посещаемостта на събитието е показателна, че отварянето на празничния цикъл към общността провокира интереса на зрителите. Наблюдаващите събитието могат да се разделят на четири основни групи. Това разпределение е условно и групите не са еднородни, т.е. не отговарят на един и същи профил и характеристиките им често биват смесени. Първата група от наблюдатели са ученици, на които след години им предстои да участват в същия комплекс от обреди. Чрез наблюдението на събитията бъдещите абитуриенти усвояват поведенческите модели и етикета на ритуалите. Така, когато дойде моментът на техния бал, те започват да възпроизвеждат моделите, които са вече усвоени. Чрез непрякото си участие в събитието се обуславят условия и предпоставки за изграждането на социални връзки: „Формата на социалната структура трябва да се описва чрез моделите на поведение, към които индивидите и групите се приспособяват в действията помежду си. Тези модели частично са формулирани в правила, които в нашето общество разграничаваме като правила на етиката, морала и правото. Правилата, разбира се, съществуват само доколкото са признати от членовете на обществото: или вербално, когато са изказани като правила, или когато се съблюдают в поведението“ (Радклиф-Браун 1997: 222).

Втората група се състои от бивши абитуриенти. Тук е нужно уточнението, че това са хора, които наскоро са преминали през същия ритуал. Обикновено споменът от еуфорията на конкретното събитие все още е пресен в съзнанието на тази група зрители. В този случай те се явяват като оценители на събитието и мотивите, които ги водят до това наблюдение са свързани точно с това. По този начин се оформя идеята за

превъзходство над по-младото поколение. Личностите, вече преминали през този ритуал, имат самочувствието на по-възрастни, тъй като са променили своя социален статус и окончателно са приключили с периода на училищните години.

Третата група, която се обособява, е съставена от приятели и роднини на абитуриентите, които имат желание да ги наблюдават, тъй като някои от зрелостниците избират да пропуснат частта от ритуала, която включва домашно празненство с приятели и роднини или пък събирането се е осъществило в много тесен семеен кръг.

Четвъртата група зрители, която се разкрива при масовото наблюдаване на абитуриентското шествие, е най-любопитната от всички. В нея попадат гражданите, които по ред причини излизат, за да „видят абитуриентите“. При наблюдение на абитуриентското шествие в град Перник през май месец 2017 г., бяха открити някои от основните мотиви, които тласкат именно четвъртата група към тези действия. При разговори с жителите в неформална среда едни от основните доводи на мъжката част от наблюдателите е: *„Бате, дошъл съм да видя колите и да ги снимам, че да си ги качим у фейсбук“*. Според И. Дичев: *„Наблюденията на новите млади показват един нов виртуален синтез, свързан с появата на дигиталния свят. От една страна, неимоверно нарастват ролята и лекотата на практикуване на слаби-далечни-връзки по Мрежата. Виртуалната мобилност няма нуждата от подкрепата на каквато и да било социална държава - във Facebook можеш да срещнеш съвсем непознат човек с две кликания на мишката на принципа „приятел на приятеля“. Нещо повече, самите силни връзки вътре в малките топли общности, пренесени във виртуалното пространство, се отварят, стават достъпни за външни хора без доказана морална свързаност с групата.“* (Дичев 2009: 39). Друг мотив на зрителите от тази група е свързан с усещането за празничност, което се създава в града. При разговори с местни жители излезе сходна информация: *„Аз много обичам абитуриентските. Всяка година, ако имам възможност, излизам и ги гледам. Става ми едно такова мило и се сецам за моя бал. Това си е важно събитие. Може да имаш три сватби, но абитуриентската е само веднъж!“*⁹

Ролята на местната медия също е важна за засилването и поддържането на интереса към събитието. Статиите, които се публикуват относно абитуриентските балове, са най-четените и споделяни от жителите на града. Политиката на zapernik.com е да прави снимки на абитуриентите и после да ги качва в интернет пространството. За самите абитуриенти, техните родители и познати, е истинска гордост, когато тяхна

⁹ М. И - продавач-консултант, възпитаничка на ПТГ „Мария Кюри“, випуск 2004 г.

снимка попадне на страниците на местната електронна медия, защото по този начин се създава илюзията за значимост и този акт се асоциира и със стремежа на младежите да бъдат успешни и най-вече известни. „Родителите ги окуражават във виртуалните им начинания, тласкат ги към мобилност, пазят ги, радват се на потреблението им и изобщо рядко влизат в ролята на институция, която регламентира и забранява“ (Дичев 2009: 35). Друг аспект от ролята на zarernik.com е стремежът на медията да провокира читателския интерес и поради тази причина борави с изпитани журналистически похвати, които успяват да заинтригуват читателите. Обикновено гръмките заглавия и „пикантни“ моменти от събитието излизат като „топ новина“. Примери за това са статии, публикувани през май 2017 г., които гласят: „Модно шоу с много стил и сексапил в третия ден от абитуриентските балове – Езиковата, Гагарин и гимназията в Брезник“, „Деница от 12Д на Езиковата смая погледите на перничани с лайм „Макларън“ – СНИМКИ НА АБИТУРИЕНТИ ОТ 24 МАЙ 2017 г.“ или „Бомба! „Макларъна“ чудо на Слави Транспорта докара нова абитуриентка днес в Перник! Вижте кое момиче излезе от тузарското возило, шофирано от собственика на пицария „Дийп Диш“ Николай Баралайката + СНИМКИТЕ ОТ 25 май 2017 г.“ От дадените за пример заглавия се разбира, че ключовите думи в подредбата са ориентирани към гражданите и се очаква поне една от тях да провокира техния интерес. Най-типичен пример за това е втората статия, посветена на скъпия автомобил, защото там се споменава за дъщерята на местен бизнесмен. Любопитството и очакванията спрямо „елита на града“ вълнуват изключително много жителите и зрителите са с нагласата, че техните очаквания ще бъдат оправдани.

Естествено, за да има сензационни новини и висок зрителски интерес спрямо абитуриентските балове нещо трябва да ги провокира и да поддържа вниманието на жителите на града. Поведението на младежите по време на абитуриентските балове условно ще бъде наречено ритуално поведение, тъй като това събитие има своите елементи на ритуал на преход: „В своето търсене на ново чувство за континуитет и тъждественост, което сега трябва да включи и половата зрялост, някои юноши започват да се борят с кризите от по-ранните години, преди да могат да намерят идоли с дълготрайно значение и идеали, изпълняващи функцията на стражи на окончателната идентичност. Те се нуждаят преди всичко от мораториум върху интеграцията на елементите на идентичността, приписани на предшестващите детския етап, само че сега детската среда се замества от по-широка единица - „Обществото“, която е смътна в своите очертания и същевременно належаща в изискванията си.“ (Ериксон 1996: 172).

Мотивацията на младежите за определен тип поведение е провокирана от различните схващания за моделите и символите на престиж.

Много от елементите при обредното поведение по време на абитуриентския бал се налагат точно по този начин - чрез имитация. Безсмислено е пак да се повдига въпросът за скъпите коли под наем, защото в последните години почти всеки абитуриент извършва тази практика. За това ще дадем пример с по-екстравагантните решения. Отново става въпрос за транспортното средство, но този път изборът варира в много посоки- от каруца, през трактор, дори и кон. Видът на транспортното средство може да е различен, но моделът на поведение е един и същи. Избира се нещо, което да бъде нетипично на пръв поглед, но в същото време вече е прилагано и от други.

Нужно беше да се обърне внимание точно на този вид поведение, тъй като в медиите се избират именно крайните прояви на абитуриентите и така те стават еталон, който влияе на обществените нагласи. Именно заради това голяма част от обществото асоциира абитуриентските балове с непристойно поведение и неуместни прояви, без да се прави опит да се вникне в причините за това държание. Затова беше приложен анализ точно на тези примери. Така по-ясно може да се обясни сложността на някои от особеностите на социалното поведение при младежите.

Естествено, в поведението на момичетата по време на абитуриентския бал съществуват определени стереотипи, които влияят върху разбиранията на обществото. Често абитуриентският бал и поведението на момичетата се характеризира като показност, кич и чалга: „Женската хипостаза на изпълнителя отговаря на няколко изисквания за външен вид: Първо жената трябва да е млада. Да има дълга разпусната коса. Трябва да е облечена с лъскава мини рокля, която излага на показ едри бедра и заоблени колене. Роклята да е с голямо деколте, което откроява разкошен бюст. (Иванова 2002: 137). Разбира се, по-необичайните и крайни случаи правят по-силно впечатление на общността. Такива случаи съществуват, но те не са представителна извадка, чрез която да се отъждествява цялостното поведение и визия на абитуриентките. Това отново е пример за един от моделите на престиж, благодарение на който е продиктувано и конкретното поведение.

Разтълкуването на различни частни случаи спомага за разбирането на целостта на ритуала и ритуалното поведение на младежите. Друго явление, което през последните години прави изключително силно впечатление на обществото, е практиката някои момичета да се подлагат на пластични операции специално за абитуриентския бал, като по този начин, след ритуала, влизат вече в ролата на жена в

обществото: „Ролята на родителското семейство в социалната реализация на младата личност е многозначна, т.е в определени аспекти жизнено необходима, незаменима и изключително полезна, в други - навреждаща и дори опасна поради завишени родителски амбиции и прекомерна закрила и помощ по отношение на подрастващите и израсналите деца.“ (Динекова 1985: 73). Това е една от основните причини, поради които абитуриентите демонстрират блясък и пищност, които често могат да бъдат в ущърб на младежите.

Последният модел на демонстриране на престиж по време на бала е свързан с авторитета на училището. Както вече беше споменато, заявката за определен статус, предполага и оправдаването на предварителни очаквания, създадени от общността. Учениците от по-престижните училища демонстрират друг вид обредно поведение. Повечето абитуриенти се стремят към изчистена визия и демонстрация на класа, чрез която се стремят да внушат своето превъзходство. По-горе в текста, вече беше изяснена темата със създаването на двете езикови гимназии в града, но тук ще обърнем отново внимание на този въпрос. Въпреки че първоначално са били едно училище, след разделянето им и обособяването на две отделни институции, започва съревнование за престижност. Учениците от ГПЧЕ „Симеон Радев“ имат самочувствието, че превъзхождат СУРИЧЕ „Д-р. Петър Берон“. По време на теренното изследване, свързано с дипломната работа, беше проведено сдвоено интервю с представителки на двете училища: *„Според мен няма разлика между училищата, кое е по-престижно и кое не е. Всички сме еднакви на бала“*¹⁰ Това изказване на възпитаничката от СУРИЧЕ „Д-р. Петър Берон“ предизвика ответна реакция от страна на представителката на другото училище: *„Да, бе, да! Езикова та сме the best! Ние държим изпити след седми клас, за да влезем и там ни спукват от учене“*¹¹ Тази реакция не е частен случай. По време на абитуриентския бал, когато класовете се събират пред ресторант „Струма“, зрелостниците от ГПЧЕ „Симеон Радев“ започват да броят до 12 на чуждите езици, които се изучават в училището- английски, испански, френски и немски. По този начин те демонстрират своето превъзходство над останалите училища и задоволяват изискванията на общността, като защитават предварителните очаквания за статуса на учениците.

Определените очаквания към абитуриентите и тяхното удовлетворяване, очертават и определени норми на поведение. Най-често срещаните примери се

¹⁰ Е. Г. – 25 г., възпитаничка на СУРИЧЕ „Д-р Петър Берон“, випуск 2011 г.

¹¹ Д. И – 25 г., възпитаничка на ГПЧЕ „Симеон Радев“, гр. Перник, випуск 2011 г.

утвърждават и се превръщат в общоприети модели: „Следователно към описанието (неусетно!) се добавя и оценка. Тоест „норма“, „нормален“ не само описват актуалното състояние на нещата, но добавят и представата за тяхното желателно състояние. Не само как е, а и как трябва да бъде. И то, забележете, не само в технически аспект (от гледна точка на тяхната правилност, т.е спазването на правила, стандарти), а и в естетически, от гледна точка на „правдата“, „справедливостта“, съблюдаването на „права“. Най-мощните, най-действените етически ориентири се наричат норми.“ (Колева 2002: 21). В този ред на мисли всеки един от моделите на поведение и престиж започва да се възприема като нормален. Въпреки това има няколко отклонения от нормата, които будят неразбиране у общността: *„Майка ми много държеше да бъда с рокля на бала. Аз обаче казах, че ще бъда с черен костюм. Никога не бях обличала рокля преди това, защо да се правя на нещо, което не съм?“*¹² „Ако младият човек чувства, че средата се опитва да го лиши прекалено драстично от всички форми на изразяване, които му позволяват да развива и интегрира следващата стъпка, той може да се противопостави с дивата сила, срещана при животните, внезапно накарани да защитават живота си. Защото в действителност в социалната джунгла на човешкото съществуване чувството, че си жив, не може да съществува без чувство за идентичност.“ (Ериксон 1996: 73). Подобно заявяване на определена идентичност или принадлежност по време на абитуриентския бал обикновено присъщо на младежи, които принадлежат към определени младежки субкултури, движения и културни течения: *„Аз исках на бала да съм с метъл тениска, кожен елек, черни развлечени панталони и вериги, даже ме беше яд, че не можах да си пусна достатъчно дълга коса...*

- *Да, ама аз и майка му не му позволихме, защото абитуриентският бал е официално събитие, което изиска определен вид облекло“*¹³ „Представата за автентичност се развива независимо от изместването на моралния акцент в тази идея. Според първоначалното виждане, вътрешният глас е важен защото ни казва какво е правилното нещо, което трябва да направим. От значение тук е да сме в досег с нашите морални чувства като средство за постигане на правилно действие“ (Тейлър 1999: 44). В този случай се наблюдава сблъсък между двете противоположни идеи за „правилно“, гледната точка на участника и конвенционалните норми, възприети от обществото:

¹² Б.С- Детска учителка, възпитаничка на ПГСС „Никола Вапцаров, гр. Брезник, випуск 1998 г.

¹³ С.Б- IT специалист, абитуриент през 2009г. от СОУ „Васил Левски“, гр. Брезник и Б.Б- пенсионирани полицаи, чийто син е бил абитуриент през 2009г. от СОУ „Васил Левски“, гр. Брезник (баща и син)

„Когато дъщеря ми заяви, че на бала ще бъде с кецове, се сетих как като беше малка любимата ѝ анимация беше „Пепеляшка“. Един ден обаче беше гледала нещо по телевизията за Пепеляшка, която носи кубинки и каза „Ето! Аз съм Пепеляшка с кубинки“. Затова не бях учуден, защото си помислих: „Ето ти сега Пепеляшка с кецове! Тя си е такава от малка, няма как да се боря с това, което е“¹⁴ Когато Чарълз Тейлър анализира мултикултурализма, откроява една от основните му характеристики – политиката на признаване, която е характерна за демократичните общества (Тейлър 1999: 41). През новото хилядолетие, такива прояви са често срещано явление, което обаче нерядко среща неразбиране от страна на обществото: „Като чух идеята за рокля и кецове бях шокирана, но след това я приех. Но на абитуриентския бал, едни съседни, които имаха дъщеря абитуриентка в същия ден, ме попитаха „Толкова ли нямахте 160 лв. за едни хубави обувки, та го пратихте детето с маратонки на бала“. А сега виж какво се случва. Даже и булките се омъжват с кецове“¹⁵

Заявяването на идентичност и принадлежност от страна на индивида е един от маркерите на постмодерните общества. С описанието на следващия частен случай леко ще се отклоним от границите на област Перник. Въпреки това, примерът е важен, защото показва някои бавно навлизащи културни трансформации, които са изцяло в разрез с обществените нагласи и ценностната система на българското общество. През март месец тази година в медиите се появиха следните заглавия: „Отказаха на абитуриент от третия пол рокля за бала“ ; „Шок в Кюстендил: Абитуриент се тръшка, че иска да отиде с рокля на бала, вече си сложи сутиен!“ Според статиите момчето е претърпяло хирургическа намеса, но училището му забранява да присъства на абитуриентския бал, ако не е облечено в официален костюм. „Колективните изпитания помагали на младите да се освободят от чувството за трансгресивна вина. Изправени сами на прага на прехода, без да разчитат на каквато и да е подкрепа, те го преживяват като престъпване на някакви норми. Самият преход е трябвало да се извърши под въздействието на заплахата, чрез действителен сблъсък с определено препятствие. Така престъпването се превръща във въздигане и страхът да изнасилиш или бъдеш изнасилен (или кастриран) е преодолян. Плановите за бъдещето не могат да заменят ритуала на прехода, но може би помагат да се мине през него. Ритуалът на преход бил за обществото, изправено пред необходимостта на всяка цена да запази членовете си,

¹⁴ С.С- строителен инженер, абитуриент от випуск 1989 г., чиято дъщеря е била абитуриентка през 2011 г. от ГПЧЕ „Симеон Радев

¹⁵ Ц. С - собственик на частен бизнес, випуск 1989 г., чиято дъщеря е била абитуриентка през 2011 г. от ГПЧЕ „Симеон Радев

средство да задържи всички млади в клана, като ги кара да преодоляват препятствия вътре в племето: това е т.нар. изпитание на посвещението. Те са ужасни. Достоен си, ако оцелееш. Обществото дава модела. Днес, когато вече не съществува семеен или социален модел, когато синът все по-рядко избира пътя на баща си, ритуалът на преход няма вече своето оправдание. За сметка на това може би планът за бъдещето, който отговаря на търсенето, на предизвикателството, макар и с известна предпазливост, може да помогне за сбогуване с детството, за да се достигне по-високо равнище на самообладание в колективния живот.“ (Долто 1995: 91).

Мнението на френският психоаналитик изцяло кореспондира с описаната ситуация. Мотивите на абитуриент(ката) са обвързани с идеята за промяна на статуса. Точно абитуриентският бал се явява отправният момент, когато индивидът заявява промяната в своя социален статус. Реакцията на обществото обаче противоречи на тази идея, заради неконвенционалността на желанието, което влиза в разрез с общоприетите норми за социално поведение на младежите по време на абитуриентския бал.

Настоящата публикация цели да илюстрира и обясни динамичните промени, настъпващи по време на абитуриентския бал в края на XX и началото на XXI в. Използван е терминът „динамика“, защото за близо три десетилетия се забелязват отчетливи разлики в начина на празнуване, ролята на общността и институциите. Смяната на идеите за престижност в обществото силно рефлектират върху идеала за престиж и у зрелостниците, които от своя страна отявлено демонстрират своята идентичност и нагласи по време на абитуриентския бал. Това регионално изследване на елемент от съвременната българска култура цели да се противопостави на медийно наложения генерализиран образ на абитуриентите, като обясни логиката на част от поведението на зрелостниците.

Библиография:

Беновска, М. 2001. *Политически преход и всекидневна култура.* София

Велчев, А., И. Панайотов. 1986. *Пернишки окръг.* София.

Динекова, М. 1985. *Младежта - проблеми и изследвания.* София.

Дичев, И., О. Спасов. 2009. *Новите млади и новите медии.* София.

Долто, Фр. 1995. *Тийнейджърите.* София.

Ериксон Е. 1996. *Идентичност, младост, криза.* София.

Живков, Т. Ив. 1984. Развитие и съвременно състояние на социалистическата празнично-обредна система. - В: *Проблеми на социалистическата семейна празнично обредна система.* София.

Иванова, Р. 2002. *Култура на кризата - криза в културата.* София.

Калинова, Е., И. Баева. 2010. *Българските преходи 1939-2010.* София.

Каракушева, С. 2008. *Абитуриентският бал в България като съвременен ритуал на преход* - дипломна работа.

Колева, Д. 2002. *Биография и нормалност.* София.

Радклиф - Браун, А. 1997. *Структура и функция в примитивното общество.* София.

Станоев, Ст. 2015. Абитуриентските балове: Поглед към 50-те години на ХХ век и извън тях. - В: Анастасова, Е., Г. Лозанова, Ст. Станоев. (Съст) *Празникът на Кирил и Методий. Пространства на духа.* София. Парадигма, 281-303

Тейлър, Ч. 1999. *Мултикултурализъм.* София.

Тодорова, Ц. 1998. Абитуриентският бал – празник или зрелище. - В: Овчаров, Д., Д. Василева. (Съст.) *Празници и зрелища в съвременната култура. Материали от Международната научна среща, посветена на 70-годишнината на Варненския музикален фестивал Варна.* София: Гуторанов, 117–126.

Хаджиниколов, В. 1984. Социалистическата празнично-обредна система и душевността на съвременния българин. - В: *Проблеми на социалистическата семейна празнично обредна система.* София.

<http://www.dnes.bg/stranata/2017/04/04/13-godini-sled-tragediata-v-lim-vremeto-teche-tiah-gi-niama.337122> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://zapernik.com/2017/05/16/28251/> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://zapernik.com/2016/05/17/5084/> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://www.bbc.com/culture/story/20160222-where-does-the-red-carpet-come-from> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://zapernik.com/2016/05/24/5442/> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://zapernik.com/2017/05/24/29051/> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://zapernik.com/2017/05/25/29121/> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://zapernik.com/2016/05/25/5514/> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://www.bulnews.bg/article/288594> (последно посетен на 25.08.2017 г.)

https://www.blitz.bg/obshtestvo/regioni/shok-v-kyustendil-abiturient-se-trshka-che-iska-da-otide-s-roklya-na-bala-veche-si-slozhi-sutien-snimka-18_news497636.html (последно посетен на 25.08.2017 г.)

<http://zapadno.com/2017/05/25/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D0%B7-%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B8%>

[D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%BE%D1%85/](http://zapadno.com/2017/05/15/%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BE%D1%82-%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-2017-%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%B5%D1%82/) (последно посетен на 25.08.2017 г.)
<http://zapadno.com/2017/05/15/%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BE%D1%82-%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-2017-%D0%BD%D0%B0-%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%B5%D1%82/> (последно посетен на 26.08.2017 г.)